

adlı eserine yazdığı şerh ile bunun üzerine Hasan b. Muhammed el-Attâr'ın kaleme aldığı hâşiyenin ibarelerini açıklamaktadır (I-II, Kahire 1316, 1358). 5. *Takrîr 'alâ Hâşiyeti 'Abdilhakîm 'ale'l-kuṭb 'ale's-Şemsiyye*. Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin Kutbüddin er-Râzî'ye ait *Şerhu's-Semsiyye*'ye yazdığı hâşiye üzerine Siyâlkûtî'nin kaleme aldığı hâşiyenin ta'likatıdır (Kahire 1328). 6. *Takrîr 'alâ Şerhi'l-Kuşci 'alâ Risâletü'l-'Aḡud fi'l-vaz'* (Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye, nr. 5201 h.). Şirbînî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Takrîr 'alâ Hâşiyeti 'Abdilhakîm 'ale'l-'Aḡâ'id*, *Takrîr 'ale'l-Üşmûni*, *Tak'yidât 'alâ şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'ale'l-Minhâci'l-fıkhî*, *Tak'yidât 'alâ şerhi'l-Kaşṭallânî 'ale'l-Buḡârî*, *Hâşiye 'alâ Şaḫiḫi'l-Buḡârî*.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu'cem*, I, 486, 1003, 1110; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-şarḫiyye*, Kahire 1369/1950, II, 122-123; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-maḫṭûṭât*, Kahire 1380/1961, I, 175; Ahmed Şelebî – Ahmed el-Havfî, “et-Terbiye ve't-ta'lim”, *el-Ezher: Târîḫuh ve teṭavvürüh*, Kahire, ts., s. 259-261; M. Abdülfalîm Hüseyin, “Meşveḫatü'l-Ezheri's-şerîf”, *el-Ezherü's-şerîf fi 'idihî'l-elfi*, Kahire, ts. (el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-âmmeli'l-Kitâb), s. 252; Şü-yüḫü'l-Ezher, Kahire, ts. (Vizâretü'l-İ'lâm), s. 31; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 132, 376, 516; II, 663, 703, 933, 1066, 1103; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lletî nüşi-ret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 14, 283, 386; M. Abdülmün'im Hafâci, *el-Ezher fi elf 'âm*, Beyrut 1408/1988, I, 252, 255; Ahmed Teymür, *A'yânü'l-karni'r-râbi'* 'aşer, Sü-se 1988, s. 66-67; Muhyiddin et-Tu'mî, *en-Nürü'l-ebher fi ṭabakâti şüyüḫi'l-Câmi'i'l-Ezher*, Beyrut 1412/1992, s. 72; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûḫ ve'l-ḫavâşi*, Ebûzâbî 1425/2004, I, 552, 630; II, 766, 1118; Ali el-Alevî, “eş-Şirbînî, ‘Abdurrahmân b. Muhammed”, *Mv.AJ*, XIV, 305-306.

AHMET ÖZEL

ŞİRBİNİ, Hatib

(الخطيب الشربيني)

Semsüddin Muhammed b. Ahmed
el-Hatib eş-Şirbînî el-Kâhîrî
(ö. 977/1570)

Şâfiî fakihî, müfessir ve dil âlimi.

Mısır'ın Garbiye vilâyetine bağlı Şirbîn köyünde (günümüzde Dekahlîye vilâyetine bağlı bir kaza) doğdu. Hayatı hakkında temel kaynak durumundaki Şa'rânî ve Gazzî'nin eserlerinde (*et-Tabakâtü's-suğrâ*, s. 112; *el-Kevâkibü's-sa'ire*, III, 79) doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi verilmez. Sonraki kaynaklarda babasının adı Muhammed (İbnü'l-İmâd, VIII, 384) ve Abdurrah-

man (İbnü'l-Gazzî, III, 161) şeklinde kaydedilmekle birlikte kendisi tefsirinin sonunda babasının adını Ahmed olarak vermektedir (*es-Sirâcü'l-münir*, VIII, 481). 926'dan (1520) önceki bir tarihte tahsil için Kahire'ye gitti. Zekerîyyâ el-Ensârî, Şehâbeddin er-Remlî, Ahmed Amîre el-Burul-lusî, Nâsirüddin el-Lekânî, Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî, Cemâleddin es-Sâfi, Nûreddin el-Mahallî, Bedreddin el-Meşhedî ve Muhammed b. Abdurrahman en-Nüseyfî gibi âlimlere öğrencilik yaptı. Özellikle fıkıh, Arap dili ve tefsir alanlarında kendini iyi yetiştirdi; fıkıhta daha çok Remlî'den yararlandı. Bütün hocalarından tadrîs ve fetva icâzeti alarak onların sağlığında ders ve fetvâ vermeye başladı. 959 (1552) yılı başları ve 961 (1553-54) başlarında Medine'ye gittiğini kaydeden Şirbînî muhtemelen her ikisinde de yıl boyunca orada kalıp hac sonrası Kahire'ye döndü. 962'de (1555) Bîmâristânü'l-Mansûrî Külliyesi'nde (el-Mâristânü'l-kebîr el-Mansûrî) tefsir hocasına tayin edildi. Öğrencileri arasında oğlu Zeynüddin Abdurrahman'ın yanı sıra Muhammed el-Kasrî, Zeynüddin Abdurrahman b. Yûsuf el-Buḫûtî ve Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Muammer el-Betâihî'nin adı anılır. Şirbînî 2 Şâban 977 (10 Ocak 1570) tarihinde Kahire'de vefat etti. Kabri Karâfetülmücâvirîn'dedir. Hatib lakabını el-Câmiu'l-Ezher'de hatiplik görevinde bulunmasından dolayı aldığı nakledilir (Büceyrimî, I, 11). Hocası Şehâbeddin er-Remlî'nin kendisinden hatip diye söz etmesi (Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, s. 67), öğrencilik yıllarında da bu görevi üstlendiğini veya Kahire'ye gelmeden önce Şirbîn Camii'nde hatiplik yapmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim XIX. yüzyılda Şirbîn'de onun adıyla anılan bir cami bulunmaktaydı (Ali Paşa Mübârek, XII, 338).

Şirbînî ilmî şahsiyeti kadar ibadet ve zühd hayatındaki titizliği, güzel ahlâkı ve mütevazi kişiliğiyle dikkat çekmiştir. Yakın arkadaşı ve dostu Şa'rânî'nin verdiği bilgiye göre yöneticilerden ve kadınlardan uzak durur, hatta çoğunu tanımaz ve resmî görevlere iltifat etmezdi. Şirbînî, özellikle el-Câmiu'l-Ezher başta olmak üzere Kahire medreselerinde fıkıh ve Arap dili sahasında ders kitabı olarak okutulan temel eserler üzerine yazdığı şerh ve hâşiyeleriyle tanınır. Şeyhayn (Nevevî ve Râfî) sonrası müteahhîrîn dönemi Şâfiî fıkıhının gelişmesinde Şirbînî'nin çalışmaları önemli bir yeri vardır. Bilhassa Nevevî'nin *Minhâcü't-ṭâlibîn* adlı eserine yazdığı *Muḡni'l-muḫṭâc*, İbn Hacer el-Hey-

temî ve Şemseddin er-Remlî'nin şerhlerinden sonra en çok tutulan şerh olup Osmanlı devri Şâfiî fakihlerince esas alınan temel kaynaklardandır. Müteahhîrîn devri Şâfiî fetva usulünde Şirbînî'nin *Muḡni'l-muḫṭâc*'daki tercihlerinin, genellikle İbn Hacer el-Heytemî ve Şemseddin er-Remlî'nin *Minhâc* şerhleriyle Zekerîyyâ el-Ensârî'nin *Şerhu'l-Behce* ve *Şerhu'l-Menhac*'inden sonra geldiği kabul edilir (Alevî b. Ahmed es-Sekkâf, s. 37; Kavâsimî, s. 414-415). Söz konusu eserler arasında bir tercih sıralaması olmadığı ve müftünün dilediğini fetvaya esas alabileceği de söylenmiştir (Ahmed Meykarî, s. 628-629; M. İbrâhim Ahmed, s. 135-136). Dönemin önde gelen mutasavvıflarından Şa'rânî, Ezher ulemâsının ağır tenkitlerine mâruz kaldığında onu savunup destekleyenler arasında Şirbînî de bulunuyordu. Ancak Münâvî onun sûfilere ilişkileri hakkında olumlu şeyler söylemez.

Eserleri. A) Fıkıh. 1. Muḡni'l-muḫṭâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc. Nevevî'nin *Minhâcü't-ṭâlibîn*'i üzerine yazılmış en önemli üç şerhten biri olan eser İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuḫfetü'l-muḫṭâc*'ından sonra, Şemseddin er-Remlî'nin *Nihâyetü'l-muḫṭâc*'ından önce 959-963 (1552-1556) yılları arasında kaleme alınmıştır. Şirbînî'nin daha önceki *Minhâc* şerhlerinden faydalanarak meydana getirdiği, Bedreddin İbn Kâdî Şühbe'nin şerhiyle hocalarından Zekerîyyâ el-Ensârî'nin eserlerine (“şeyhunâ” ifadesiyle) ve Şehâbeddin er-Remlî'nin görüşlerine (“şeyhî” ifadesiyle) sık sık atıfta bulunduğu eser daha çok tutulan *Nihâyetü'l-muḫṭâc*'a kaynak teşkil etmiştir (Alevî b. Ahmed es-Sekkâf, s. 41; Ahmed Meykarî, s. 629, 653). Mülîfin, büyük ölçüde Nevevî'nin tercihlerine bağlı kalarak bu görüşlerin delillerine işaret etmekle birlikte kendi tercihlerini de ortaya koyduğu, farklı mezhep görüşlerinin tartışmasına ve fazla ayrıntıya girmeden kaleme aldığı bu şerh birçok defa yayımlanmıştır (Bulak 1293; Kahire 1298, 1303, 1308, 1329, 1377/1958; nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1994, 2006; nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut 1997, 2004; nşr. Muhammed Cemîl Attâr, Beyrut 2004, Cevbelî İbrâhim'in ta'likiyle birlikte). Eserin Soner Duman tarafından yapılan Türkçe tercümesi yayımlanmaya başlanmıştır (İstanbul 2009). 2. *el-İknâ' fi ḫallî elfâzi Ebî Şücâ' (Şerhu Ğâyeti'l-iḫtişâr)*. Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *el-Muḫṭaşar*'ına yazılmış önemli şerhlerdendir. Şirbînî'nin Şâfiî fıkıhına dair diğer üç şerhinden sonra kale-

me aldığı ve 972'de (1564) tamamladığı bu eserin de çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1284, 1293, 1307, 1929, 1940, 1951, 1972; Halep 1991; nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1994; nşr. Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr – Muhammed Vehbî Süleyman, Beyrut 1996). Önceleri el-Câmiu'l-Ezher'de ve 1950'li yıllarda Ezher Lisesi'nde okutulan ders kitaplarındandı (Ali Paşa Mübârek, IV, 64; *el-Ezher*, s. 293, 298). Eserin Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, Ebû'l-Feyz Abdurrahman b. Yûsuf el-Üchûrî, İsmâil b. Abdurrahman el-Bilbîsî, Ahmed b. Ahmed es-Sücâî, Ezher şeyhi İbrâhîm b. Muhammed el-Birmâvî (Bulak 1287, 1296), Abdullah b. Muhammed en-Neberâvî (Bulak 1289), Hasan b. Ali el-Medâbigi ve Süleyman el-Büceyrimî tarafından yazılan hâşiyeleri arasında en çok tanınanı Büceyrimî'nin *Tuĥfetü'l-habîbî*'i ile (Bulak 1284; Kahire 1310, 1951; Beyrut 1978, 1996, 2000) Medâbigî'nin *Kifâyetü'l-lebîbî*'dir (Bulak 1291; Kahire 1283, 1307, 1326). **3.** *Şerĥu't-Tenbîh*. Müellifin ilk eseri olup Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbîhî*'i üzerine kaleme alınmış en çok tutulan üç şerhten biridir. *en-Necmü's-sâkıb şerĥu Tenbîhi Ebi İshâk* adını taşıyan bir nüshası Cambridge Üniversitesi Trinity College Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 670). **4.** *Şerĥu'l-Behcetî'l-Verdiyye*. Zeynüddin İbnü'l-Verdî'nin *el-Hâvî's-şâġir'e* yazdığı nazmın şerhidir. Eserin adı Ezher Kütüphanesi katalogunda *el-Mevâhibü's-seniyye fî şerĥi'l-Behcetî'l-Verdiyye* şeklinde kaydedilmekte, Dârü'l-kütübi'l-Misriyye katalogunda ise bu isim Şemseddin er-Remlî'nin aynı eser üzerine yazdığı şerhe nisbet edilmektedir (*Fihrisü'l-kütübi'l-mevcûde bi'l-mektebeti'l-Ezheriyye*, II, 622; *el-Fihrisü's-şâmil*, X, 747). **5.** *Menâsikü'l-hac*. Şirbînî hac ve umre konusunda sırasıyla büyük, orta ve küçük olmak üzere üç müstakîl risâle kaleme almıştır. Bunlardan *el-Menâsikü'l-kübrâ* üzerine (954 tarihli müellif nüshası: Ezher Ktp., nr. 39955 [2404]) Ebû Bekir b. Sâlim b. Ahmed Şeyhân el-Alevî (Muhibbî, I, 83) ve Muhammed b. Süleyman b. Hasebullah el-Mekkî (Bulak 1293; Kahire 1311), *el-Menâsikü's-suġrâ* üzerine de (nşr. Mâcid Hamîd Hırz Muhammedî, Beyrut 2006) Muhammed b. Ömer en-Nevevî (*Fethu'l-mücb fi şerĥi Muĥtaşari'l-Haĥîb*, Bulak 1276, 1292; Kahire 1297, 1298, 1306; Mekte 1316; *Şerĥu's-Şeyĥ Muhammed Nûri 'alâ Eĥassi Menâsiki'l-hac*, Kahire 1327) tarafından hâşiyeler yazılmıştır. **6.** *el-Bedrü't-tâli' fî ĥallî elfâzi Cem'î'l-cevâmi'*.

Kaynaklarda söz edilmemekle birlikte Melik Suûd Üniversitesi Kütüphanesi'nde (nr. 1893/1) yazma nüshası bulunan eserin Hatîb eş-Şirbînî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (*Fihrisü maĥtûâtî Câmî'ati'l-Melik es-Su'ûd*, VI, 9). **7.** *Fetâva'r-Remlî*. Şehâbeddin er-Remlî'nin derslerinde özellikle az karşılaşılan meseleler hakkındaki fetvaları kaydetmesiyle tanınan Şirbînî eserini bu fetvalardan derlemiştir (Şarânî, *et-Taĥkâtü's-suġrâ*, s. 67, 111; Gazzî, II, 119; III, 195; Hidîviyye Ktp., nr. 1709; yazma nüshaları için ayrıca bk. *Fihrisü'l-kütübi'l-mevcûde bi'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, II, 523, 560). Bazı çağdaş yazarlar, Nüreddin Ali et-Tantedâî tarafından Şirbînî'nin fetvalarının derlendiğini kaydetmeler de (*Menâsikü'l-hac*, neşredenin girişi, s. 48), bu hata Gazzî'nin ifadesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır.

B) Tefsir. **1.** *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-âne 'alâ ma'rifeti ba'zî me'ânî kelâmi rab-bine'l-hakîmi'l-habîr*. Daha önce yazılmış dirâyet ve rivayet tefsirlerine dayanarak eserin kaleme alan Şirbînî yalnızca mütevâtir kıraatlere, sahih ve hasen hadislere, ihtilâflı konularda tercih edilen görüşlere ve âyetlerin anlaşılması için gerekli olduğu ölçüde Arap dili kurallarına yer verdiğini, bazı incelik ve nüktelere işaret etmekle birlikte gereksiz ayrıntılara girmeden orta boy bir tefsir yazdığını ifade eder (*es-Sirâcü'l-münîr*, I, 21-22; VIII, 480-481). Ehl-i sünnet âlimlerince kaleme alınmış önemli dirâyet tefsirleri arasında sayılmakla birlikte rivayet ve kıssalara da sıkça yer verilen eserde sûre ve âyetler arasındaki anlam ilişkileri üzerinde çok durulur. Şirbînî, fakih olmasına rağmen ahkâm âyetlerinde konuyla ilgili fikhî hükümlere ya hiç yer vermez ya da görüşleri özetle nakleder. Zaman zaman kaydettiği İsrâiliyat türü haberleri nübüvvet makamına uygun düşmeyecek bilgiler içermediği sürece genellikle eleştirmeden aktarır. Büyük ölçüde Fahreddin er-Râzî'yi esas almakla birlikte Begavî, Zemahşerî ve Beyzâvî'nin tefsirlerine de sıkça başvuran Şirbînî bu müfessirlere bazı tenkitler yönelir. Özellikle Zemahşerî ve Beyzâvî'yi sûrelerle ilgili olarak naklettikleri fazilete dair hadisler sebebiyle eleştirir; dokuzu hariç (Bakara, Nahl, Kehf, Secde, Duhân, Vâkıa, Zilzâl, Tekâsür ve Nâs) sûreler hakkındaki bütün bu rivayetlerin uydurma olduğunu söyler. XIX. yüzyılda el-Câmiu'l-Ezher'de tefsir derslerinde okutulan eser Ahmed İzzü İnâye ed-Dimaşkî (Beyrut 2004) ve İbrâhîm Şemseddin (Beyrut 2004) tarafından neşredilmiş, ihtiva ettiği İsrâiliyat haberleri

konusunda Muhammed et-Tantâvî Cibrîl bir doktora tezi hazırlamıştır (*ed-Daĥîl fî tefsiri's-Sirâci'l-münîr li'l-Haĥîb eş-Şirbînî min evveli sûreti Sebe' ilâ âhiri sûreti'n-Nâs*, 1405/1995, el-Câmiatü'l-Ezher). **2.** *Muĥaddime fi'l-kelâm 'ale'l-besmele ve'l-ĥamdele* (nşr. Menâl Selâhaddin Azîz, *Âfâku's-şekâfe ve't-türâş*, LX [Muharrem 1429 / Ocak 2008], s. 171-196).

C) Arap Dili ve Edebiyatı. **1.** *Nürü's-seciyye fî ĥallî elfâzi'l-Âcurrûmiyye*. İbn Âcurrûm'un nahve dair eserinin şerhidir. Abdullah b. Abdülazîz b. Süleyman et-Tarîkî'nin üzerinde yüksek lisans tezi hazırladığı (1415/1994, el-Câmiatü'l-İslâmiyye [Medine]), Seyyid b. Şeltût eş-Şâfiî tarafından neşredilen eseri (Cidde 1429/2008), M. G. Carter İngilizce'ye tercüme etmiştir (*Arab Linguistics: an Introductory Classical Text with Translation and Notes*, Amsterdam 1981). **2.** *el-Fethu'r-rabbânî fî ĥallî elfâzi Taşriî 'İzziddin ez-Zencânî* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, nr. 5241 H). Muhammed b. Ahmed el-Bede'î eser hakkında bir hâşiyeye yazmıştır. **3.** *Muġişü'n-nidâ ilâ şerĥi Kaĥri'n-nedâ* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 1719; aynı nüshanın mikrofilmi, Merkezü Cüma'l-Mâcid [Dübeyle], nr. 1979). Abdülazîz b. Abdurrahman el-Haslân (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye [Riyad]) ve Nâsir b. Muhammed b. Mansûr el-Cemîlî (el-Câmiatü'l-İslâmiyye [Medine]) tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır. **4.** *Şerĥu şevâhidi'l-Kaĥr. Kaĥrû'n-nedâ* da yer alan örnek beyitlerin şerhidir (Kahire 1280, 1288, 1298, 1306, 1311, 1327). **5.** *Taĥrîrâtü's-Şirbînî 'ale'l-Muĥavvel*. Teftâzânî'nin *el-Muĥavvel*'i üzerine yazılmış bir hâşiyedir (Bulak 1293). **6.** *Fethu'l-ĥâlîki'l-mâlik fî ĥallî elfâzi Elfiyeti İbn Mâlik* (İÜ Ktp., nr. 754; Ezher Ktp., nr. 734 [91]).

Kaynaklarda Şirbînî'ye nisbet edilen diğer eserler de şunlardır: *Şerĥu Minhâci'd-dîn* (Ebû Abdullah el-Halîmî'nin *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*'ı üzerine), *el-Muĥaddime fî uşûli'd-dîn*, *Feraĥu'l-meyyit bi-men yezûruhû*, *el-Mevâ'izu's-şâfiyye 'ale'l-menâbiri'l-âliyye*. Ezher Kütüphanesi katalogunda (nr. 40823 [2469]) Şirbînî'ye izâfe edilen *Tezkiretü'l-âbid şerĥu Muĥaddimeti'z-Zâhid*'den (Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed ez-Zâhid'in *Sittün mes'ele fi'l-fikh* diye de bilinen eseri üzerine) kaynaklarda söz edilmez. Aynı eserin İskenderiye Belediye Kütüphanesi'ndeki nüshası ise İbn Abdüsselâm el-Menûfi'ye nisbet edilir (Ahmed Ebû Ali – Emîn el-Vatanî, II, 11-12; krş. Habeşî, s.

1808). Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî'ye ait *Fethu'l-mübdî Muhtaşari'z-Zebîdî, Şerhu'l-Hikemi'l-'Atd'iyye (Sevât'u'l-hikem)* ve *Rebî'u'l-fevâ'id (fu'âd)* gibi eserler de bazı kaynaklarda Hatîb eş-Şirbînî'ye izâfe edilmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 441; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, III, 160; krş., a.e., II, 223; Serkis, s. 1116, 1117). Şirbînî'nin özellikle dilciliği ve müfessirliği üzerine çok sayıda tez çalışması yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb eş-Şirbînî, *Menâsikü'l-hac 'alâ mezhebî's-Şâfi'î* (nşr. Mâcîd Hâmid Hırz el-Muhammedî), Beyrut 1427/2006, s. 129, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 46-47, 48-49; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî el-fâzî'l-Minhâc* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1427/2006, I, 25; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 9-11; a.mlf., *es-Sirâcü'l-münîr* (nşr. Ahmed İzzü İnâye ed-Dımaşkî), Beyrut 1425/2004, I, 21-22; VIII, 480-481; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ, III, 418, 499; Şa'rânî, et-Tabakâtü's-sugrâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1410/1990, s. 67, 111, 112-115; a.mlf., *Tenbîhü'l-muğterrin*, Kahire 1310, s. 5; Münâvî, *el-Kevâkib*, IV, 129; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'tre*, I, 199; II, 119; III, 79, 195; *Keşfü'z-zunûn*, I, 492; II, 1139, 1871, 1875; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 384-385; Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser*, I, 83; II, 210, 378, 405; İbnü'l-Gazî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, III, 161; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, Beyrut 1398/1978, I, 11, 13-14; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, III, 438; Abdülhamîd eş-Şirvânî, *Havâşî 'alâ Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikr), I, 3; *Fihristü'l-Kütüb'hâneti'l-Hidiviyye*, III, 249, 257; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıttatü't-Tevfikıyye*, Kahire 1422/2001, IV, 64; V, 226; VI, 39; XII, 334, 335-337, 338; XIII, 128, 143; Ahmed Ebû Ali – Emin el-Vatânî, *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Belediyye*, İskenderiye 1345/1926, *Fihrisü' fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî*: II, 11-12; Serkis, *Mu'cem*, s. 1108-1109, 1116-1117; Alevî b. Ahmed es-Sekkâf, *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye (Mecmû'atü seb'ati kütübün müfide içinde)*, Kahire 1358/1940, s. 37, 41; Brockelmann, *GAL*, II, 416-417; *Suppl.*, I, 670, 677; II, 333, 441; *Fihrisü'l-kütübü'l-mevcûde bi'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Mat-

baatü'l-Ezher), II, 425, 431-445, 461-462, 474, 488, 497, 503, 518, 519, 521, 523, 560, 576-577, 600-602, 613, 622; IV, 284; VII, 83-84, 87, 92, 95, 112; Tefvik et-Tavil, *et-Taşavvuf fi Mısır*, Kahire 1365/1946, s. 172, 177, 179, 184; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1366-69/1947-50, II, 223; III, 160; Ahmed Meykarî Şümeyle el-Ehdel, *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtâc ilâ ma'rifeti rumûzi'l-Minhâc* (nşr. İsmâil Osman Zeyn, Nevevî, *Minhâcü't-tâlibin ve 'umdetü'l-müftin* [nşr. M. Ziyâd M. Tâhir Şa'bân] içinde), Cidde 2005, s. 628-629, 653; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 923; *el-Ezher: târihuh ve te'âvürüh*, Kahire 1403/1983, s. 239, 284, 293, 298; *Fihrisü mahtûâtü Câmî'ati'l-Melik es-Su'ûd: el-Fikhü'l-İslâmî ve usûlüh*, Riyad 1984, VI, 9; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1405/1985, I, 320-336; M. İbrâhim Ahmed Ali, *Hanefî ve Şâfililerde Mezhep Kavramı* (trc. Faruk Beşer), İstanbul 1989, s. 135-136; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Beyrut 1996, II, 48, 50; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1424/2003, X, 747; Ekrem Yûsuf Ömer el-Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebî'l-İmâm eş-Şâfi'î*, Amman 1423/2003, s. 414-415; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şürüh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, s. 28, 248-249, 597, 663, 1265, 1386, 1808; Muhsin Demirci, "el-Hatîb eş-Şirbînî ve Tefsîri", *MÜFD*, IV (1986), s. 389-399; Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, XXXVIII, 239-240.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

ŞİRDÂR MEDRESESİ

Semerkant'ta
Timurlu tarzını sürdüren medrese.

Mâverâünnehir bölgesinin idaresinin Özbek hanlarının eline geçtiği dönemin eserlerinden olan medrese, geç tarihli olmakla birlikte Timurlu mimari ve süsleme sanatının özelliklerini sürdüren anıtsal örneklerinden biridir. Askerî vali Yalangtuş Bahadır tarafından İmam Kulî Han için mühendis-hakkâk İşana Valî'nin sorumluluğunda mimar Abdülcebbar'a inşa ettirilmiştir. Semerkant Registanı'ndaki (regis-

tan: meydan) üç önemli medresenin başlıcası olan ve ilhamını Hoca Ahmed Yesevî Külliyesi'nden alan Uluğ Bey Medresesi'nin karşısında bulunan, XV. yüzyılda yapılmış Uluğ Bey Hankahı'nın yerine inşa edilen medrese plan ve süslemeleri açısından özellikle bu yapı örnek alınarak inşa edilmiştir (1619-1636). Medreselerin üçüncüsü adı geçen meydanın yola bakan tarafının aksi istikametinde yerleştirilmiş ve bu kısmı kapatmış olan yine Timurlu tarzında inşa edilmiş Tillâkârî Medresesi'dir (1646-1660). Böylece meydanın etrafındaki yapılaşma XVII. yüzyılda Buhara'daki Lebi-Havz Meydanı'na benzemiştir. Yaklaşık 57 x 70 m. ölçülerinde ve dikine gelişen dikdörtgen plan şemasında olan medresenin hücreleri, fikrini kozmolojideki dört ana yön tasavvurundan alan dört eyvanlı avluva revaklarla açılmaktadır. Revaklar eyvanların arasında çift katlı olarak düzenlenmiştir. Gerek girişin iki yanında gerekse diğer köşelerdeki birer kubbeli çokgen mekân hücreler dışındaki özel mekânlardır. Bunlar dershane, ziyaretane, mes-cid (evvelce) ve İmam Ca'fer'in mezarı olmalıdır.

Şirdâr Medresesi inşa ve süsleme yönünden Timurlu özelliklerini sürdürdüğü gibi Timurlular'ın, hükümdarın ve devletin azametini boyut ve sembolizm açısından vurgulama fikrini de bulunduğu devir için yansıtmak iddiasındadır. Büyük boyutlu yapı aynı zamanda taçkapısındaki çini kompozisyonuyla hükümdarın gücünü ve hâkimiyetini vurgulamaktadır. Uluğ Bey Medresesi'nin giriş cephesine benzer şekilde ele alınmış olan ana cephede, mozaik çini süslemeli taçkapı ile iki köşedeki minareler (arka köşelerde güdük kuleler şeklinde tekrarlanmış) ve Gür-ı Emîr'in (1405) dilimli kubbesini andıran yüksek kasnaklı mozaik çini ile kaplı iki kubbe dikkati çekmektedir. Güney Türkmenistan'da Anav'da inşa edilmiş, harabe halindeki Timurlu devrine ait 860-861 (1456-1457) tarihli caminin taçkapı kemerinin iki yanındaki ejder tasvirleri bu tür çini düzenlemelerinin öncü örneklerindedir. Buhara'da yaptırılan Nâdir Divan Beyi Medresesi'nde (1031/1622) taçkapıdaki bir kemer alınışına yerleştirilmiş mozaik çini tasvirlerde de benzer bir pano görülmektedir. Burada bitkisel kıvrımlarla doldurulan lâcivert bir zemin üzerine insan yüzü şeklinde tasvir edilmiş bir güneş ve ona doğru yönelen, pençelerine aldığı hayvanı götüren iki sîmurg tasviri yer almaktadır. Şirdâr Medresesi'nde benzeri kompozisyon kaplanla tekrarlanmaktadır. Kompozisyonda deği-

Şirdâr
Medresesi –
Semerkant /
Özbekistan